

**ПРИЈАВА
ТЕМЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ**

1. Име (име родитеља) и презиме: Јелена (Живојин) Михајлов

2. Студијски програм: Културологија

3. Школска година уписа на студијски програм: 2023.

4. Број индекса: 51/2023

5. Претходно образовање кандидата (основне и мастер студије):

Мастер академске студије: смер Теорија културе, Факултет политичких наука,
Универзитет у Београду

Основне академске студије: Историја уметности, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду

6. Радни наслов теме докторске дисертације:

Институционални приступи интеркултуралности: анализа музејских пракси у
Војводини

7. Научне области које обухвата тема докторске дисертације

Теорија културе и студије културе

8. Контакти (телефон, мобилни телефон, e-mail):

+381 63 582 818 jelena.mihajlovj@gmail.com

Прилози:

- Образложење теме (научна област из које је тема, предмет научног истраживања, основне хипотезе, циљ истраживања и очекиване резултате, методе истраживања и списак стручне литературе која ће се користити)

- Биографија кандидата

- Библиографија кандидата

-Изјава да предложеној тему кандидат није пријављивао на другој високошколској установи у земљи или иностранству

- Мишљење одговарајућих етичких комитета о етичким аспектима истраживања, уколико је предвиђено посебним прописима.

Подносилац пријаве
Јелена Михајлов

Прилог 1: Образложење теме

Јелена Михајлов

Институционални приступи интеркултуралности: анализа музејских пракси у Војводини

I Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације

Предмет ове дисертације су институционални приступи интеркултуралности, који се анализирају кроз музејске праксе. Под тим приступима подразумевају се нормативни, организациони и програмски обрасци, обликовани како интерним институционалним стратегијама, тако и ширим оквиром културних политика кроз које музеји концептуализују и уређују односе према темама мањина, идентитета и интеркултуралности. С обзиром на то да су у Републици Србији националним саветима националних мањина законом поверена јавна овлашћења у области културе, као и да се уређивање мањинских културних права регулише и другим законима и документима јавних политика, анализа ће обухватити и релевантна законска решења и јавне политике у области мањинских права која се односе на културу.

Истраживање полази од разумевања наведених политика као нормативног и дискурзивног оквира, док се музеји посматрају као простори у којима се тај оквир посредује, тумачи и трансформише кроз свакодневне институционалне праксе. Фокус рада усмерен је на интеркултуралност као концепт, политику и праксу, односно на јаз између њене нормативне промоције и начина на који се она (не)остварује у институционалним, конкретно музејским праксама. Музеји се стога посматрају као места преговарања и реинтерпретације јавних политика кроз праксе репрезентације и интерпретације културних разлика.

Музеји који су обухваћени овим истраживањем су претежно по својој организацији музеји комплексног типа, организовани тако да кроз своје збирке, односно одељења обухватају више различитих области (етнолошко, природњачко, археолошко, историјско и др.). Будући да музеји у фокусу свог рада имају излагачку праксу, биће анализирано на који начин ове институције, као простори репрезентације, артикулишу однос мањинских и већинских идентитета путем класификације културних артефаката и излагачких пракси.

Ради добијање целовите слике о процесу конструисања мањинских идентитета, анализа музејских институција биће допуњена анализом појединих институција културе у Војводини, које по својој основној организацији нису музеји, али у спектар својих активности укључују и излагачку праксу, или су пак због активности које реализују

релевантне за истраживање ових питања. Тај део истраживања се односи на пет завода за културу националних мањина у Војводини (то су Заводи за културу војвођанских Мађара, Румуна, Русина, Хрвата и Словака) и некадашњи Завод за културу Војводине, данас Културни центар Војводине „Милош Црњански”. Ова анализа ће дати потпунију слику институционалног оквира уређивања мањинских питања у области културе у Војводини и биће секундарна у истраживању.

За сам рад је важно објаснити појмове и термине који се у раду користе. Истраживање полази од дефинисања националних мањина у оквиру Закона о заштити права и слобода националних мањина у Републици Србији, где се наводи:

„Национална мањина у смислу овог закона је свака група држављана Републике Србије која је по бројности довољно репрезентативна, иако представља мањину на територији Републике Србије, припада некој од група становништва које су у дуготрајној и чврстој вези са територијом Републике Србије и поседује обележја као што су језик, култура, национална или етничка припадност, порекло или вероисповест, по којима се разликује од већине становништва, и чији се припадници одликују бригом да заједно одржавају свој заједнички идентитет, укључујући културу, традицију, језик или религију.”¹

Притом се националним мањинама у смислу овог закона сматрају све групе држављана који се називају или одређују као народи, националне и етничке заједнице, националне и етничке групе, националности и народности.² Ова законска дефиниција у раду се не третира као неутрална и универзална категорија, већ као нормативни и институционални оквир који је историјски и политички условљен, и биће предмет критичке анализе. За ова питања у раду ће бити консултовани и подаци добијени у оквиру последњег спроведеног пописа становништва у Републици Србији.³

У раду се превасходно користи термин „етно-културне мањине” као аналитички свеобухватан појам којим се обухватају различите националне и етничке групе које су предмет истраживања. Овај термин у савременој литератури користе бројни аутори наглашавајући тако културну, идентитетску и друштвену димензију мањинских заједница, изван искључиво правно-политичког одређења. Вил Кимлика (Will Kymlicka)

¹ „Закон о заштити права и слобода националних мањина“ („Сл. лист СРЈ“, бр. 11/2002; „Сл. лист СЦГ“, бр. 1/2003 – Уставна повеља; „Сл. гласник РС“, бр. 72/2009 – др. закон; 97/2013 – одлука УС; 47/2018), доступно на:

https://mduls.gov.rs/wp-content/uploads/ZAKON-O-ZASTITI-PRAVA-I-SLOBODA-NACIONALNIH-MANJINA040718.pdf?utm_source=chatgpt.com

² Исто.

³ *Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Србији (2022)*, Републички завод за статистику, доступно на: <https://popis2022.stat.gov.rs/>

користи термине *ethnocultural minorities*⁴ као и *ethnocultural diversity*⁵ како би означио постојање више различитих мањинских група унутар једног друштва, док се термин „етно-културне мањине”, као и сродни појмови „етнокултурни идентитет”, „етно-културне особености” и сл. у домаћој литератури користе код више аутора, укључујући радове Горана Башића који се баве мултикултурализмом у Србији.⁶ У складу са контекстом, биће равноправно употребљавани и термини „националне мањине”, „националне заједнице” и „мањинске заједнице”, нарочито онда када се разматра њихов правни статус, институционални положај или нормативни оквир.

Да би се објаснио шири контекст односа институција културе према мањинским питањима, односно интеркултуралности, у раду се анализирају начини на које се принципи интеркултуралности формулишу кроз културне политике и како се институционално артикулишу кроз музејске праксе. Посредно, то се односи и на законска решења и јавне политике у области мањинских права, односно на оне аспекте ових политика који се могу разумети као политике идентитета.

Област културних права националних мањина уређује се културним политикама као јавним политикама у области културе, али и различитим политикама у области мањинских права, као и другим секторским политикама које обухватају законска решења релевантна за културу и које се у ширем контексту такође могу посматрати као мере културне политике, будући да се културна политика у одређеној мери реализује и кроз друге јавне политике, као што су образовна, медијска, здравствена и др.⁷

У раду се полази од тезе да је културна политика, као јавна политика у области културе, „посредована” кроз праксе институција културе. При том је важно узети у обзир да институционалне праксе не представљају само простор имплементације политика, већ и место њиховог обликовања и производње, што указује на дијалектичан однос између политика и пракси. Овај однос се посебно огледа у деловању музејских службеника и културних радника као актера који кроз свакодневне институционалне праксе посредују и трансформишу јавне политике, што додатно указује на то да разумевање јавних политика захтева анализу начина на који неформалне праксе и реакције службеника „на

⁴ Will Kymlicka and Raphael Cohen-Almagor, “Ethnocultural Minorities in Liberal Democracies,” in *Pluralism: The Philosophy and Politics of Diversity*, ed. Maria Baghramian and Attracta Ingram (London: Routledge, 2000), 228–250.

⁵ Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford и New York: Oxford University Press, 1995).

⁶ Goran Bašić, *Multikulturalizam i etnicitet* (Beograd: Institut društvenih nauka, 2018); Горан Башић, „Етно-културни идентитети – политике признања и праксе опстанка,” У: *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона*, ур. Војислав Становчић и Горан Башић (Београд: Институт друштвених наука / Српска академија наука и уметности, 2016); Goran Bašić, „Politika multikulturalnosti: zaštita ili kontrola etničkih identiteta?” *Filozofija i društvo*, br. 3 (2007): 167–195.

⁷ Milena Dragičević Šešić i Branimir Stojković, *Kultura: menadžment, animacija, marketing* (Beograd: Clio, 2007), 31–33.

терену“, у комбинацији са правилима и процедурама институција, обликују оно што јавност на крају доживљава као учинак институција.⁸

У циљу добијања целовите слике о савременим приступима које музејске институције развијају, неопходно је истражити и промене кроз које су музеји пролазили у другој половини 20. века. У фокусу овог рада биће анализа политика и пракси укључивања етно-културних мањина у институције културе у Војводини после 2000. године, уз проблематизацију промена у односу према појединим мањинама у различитим периодима, као и фактора који су утицали на те процесе. За ово истраживање је важно посматрање развоја институција које имају дугу историју, као и анализа новооснованих институција, будући да се и сама тенденција оснивања специфичног типа институција може посматрати као показатељ одређених друштвених промена. Због тога ће бити истражене везе између културних политика и јавних политика у области мањинских права које су релевантне за област културе, и музејских пракси, као и у којој мери политике и праксе ових институција показују аутономију у односу на мере експлицитне и имплицитне културне политике, односно начини на које су ове мере посредоване кроз институције. Циљ ове анализе је да испита институционална решења релевантних политика које се односе на интеркултуралност и њихову артикулацију кроз музејске праксе. Истраживање ће, притом, сагледати континуитете и дисконтинуитете у овим политикама, посебно када је реч о односу према мањинским културним садржајима.

Интеркултуралност представља основни фокус истраживања, са посебним освртом на томе како се интеркултуралност разуме, користи, преводи или заобилази у музејским праксама. Будући да се полази од тезе да су законска решења и јавне политике у области мањинских права и културе посредовани кроз институционалне праксе, у раду се анализирају релевантни документи јавних политика као нормативни и дискурзивни оквир њиховог деловања. На тај начин, истраживање се реализује на пресеку јавних (културних) политика и музејских пракси, при чему музеји представљају простор преговарања, тумачења и трансформације тих политика кроз конкретно институционално деловање.

Идентитет се у овом раду користи као аналитичко средство за посредно сагледавање интеркултуралности музејских пракси.⁹ Интеркултуралност се у раду не посматра као одвојена од идентитета, већ као концепт који се кроз идентитетске наративе, репрезентације и праксе конкретно артикулише. Анализа се стога може посматрати и кроз призму идентитетских политика, односно начина на који се идентитети преговарају и артикулишу у институционалним оквирима.

У процесу истраживања политика и пракси музеја у Војводини биће анализирани начини на које се категорије етничког, односно националног перципирају и артикулишу кроз политике и праксе ових музеја, и у том контексту начини на које се приступа избору и

⁸ B. Michael Lipsky, *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services* (New York: Russell Sage Foundation, 2010).

⁹ Rodžers Brubejker; Frederik Kuper, „S onu stranu „identiteta“ u: *Reč*, 69(15) (2003): 405–445.

укључивању артефаката у музејске поставке и повремене изложбе. Шерон Мекдоналд (*Sharon Macdonald*) констатира да се одабиром одређених производа културе који ће бити сачувани за даље генерације и јавно изложени препознају и афирмишу неки идентитети, док се други изостављају.¹⁰ Ова проблематика је директно повезана са процесом конструисања идентитета кроз музејске политике и праксе. У том контексту значајан аспект рада биће и анализа специфичности концепта културе који се користи за конструисање ових идентитета, односно начина на који се „разуме” концепт културе у овим институцијама. Могу се издвојити два основна приступа овом питању, односно два концепта културе који су значајни за истраживање наведених институција. Један концепт културе, који се односи на „групни традиционални идентитет и који изражава његову особеност”¹¹, поклапа се са „етничким” принципом и полази од колективистичке перцепције идентитета. Други концепт културе, или схватање према ком се култура посматра као посебна сфера живота, перципира се као ‘висока/елитна’ култура. Будући да један концепт културе не мора нужно да искључује други и да у пракси долази до укрштања ових приступа, у раду се ово питање посматра као комплексно и важно за разумевање изградње интеркултуралности кроз музејску праксу.

II Циљеви истраживања

Општи циљ:

- Анализа интеркултурних аспеката музејских пракси у Војводини.

Посебни циљеви:

- Испитивање односа културних политика и институционалних приступа, укључујући и сродне политике релевантне за обликовање мањинских идентитета.
- Разумевање позиционирања мањинских и већинских идентитета у оквиру музејских пракси.

Општи циљ истраживања јесте анализа интеркултурних аспеката музејских пракси у Војводини, који се анализирају кроз изучавање начина на које музеји као институције културе посредују у односима између већинских и мањинских етно-културних идентитета. У раду се испитују односи између културних политика, законских решења и јавних политика у области мањинских права, с једне стране, и институционалних приступа, с друге. Анализирају се оквири који обликују интеркултурне процесе, као и улога музеја у конструкцији различитости и другости у контексту јавних политика.

Истраживање је усмерено на утврђивање начина на који се граде и артикулишу културни идентитети етно-културних мањина у Војводини кроз музејске праксе. То подразумева испитивање начина на који се различитост, односно другост артикулише кроз праксе музеја као институција културе. Приступ обухвата утврђивање различитих форми

¹⁰ Sharon Macdonald, „Expanding Museum Studies: An Introduction,” 4, In Sharon Macdonald (ed.), *A Companion to Museum Studies*, Blackwell Companions in cultural studies (2006).

¹¹ Etjen Balibar, „Kultura i identitet,” U Divjak, Slobodan (ur.), *Nacija, kultura i građanstvo*, 52 (2002).

заступљености садржаја култура етно-културних мањина у Војводини, како би се идентификовали и објаснили институционални механизми укључивања и „искључивања“ мањинских култура.

У истраживању се полази од идеје да се музеји и сродне институције културе могу посматрати као места која артикулишу друштвене односе моћи, па се овом анализом продире у сложене начине на које се моћ – у овом случају моћ да се дефинише мањинска култура – конституише на пресеку закона и институционалних пракси.

III Истраживачка питања:

- Основно истраживачко питање у овом раду је: На који начин је концепт интеркултуралности, формулисан кроз културне политике и сродне јавне политике у области мањинских права, посредован кроз институционалне приступе и музејске праксе у Војводини, и како ови процеси обликују позиционирање мањинских и већинских етно-културних идентитета у оквиру културних политика?
- Одговор на ово истраживачко питање разматра се посредно, кроз додатно истраживачко питање које из њега произлази: На који начин се етно-културни мањински идентитети конструишу кроз музејске праксе као институционализоване културне праксе?

У том контексту, фокус овог истраживања усмерен је на саме музеје и на улогу ових институција културе у политикама и праксама успостављања и представљања „културне разлике“.

- Помоћна истраживачка питања у раду су: Како се концепт интеркултуралности артикулише у културним и јавним политикама, као и у стратешким документима у области мањинских права у Србији и Војводини?
- На који начин музеји у Војводини интерпретирају и примењују културне политике и сродне јавне политике у области мањинских права у својим институционалним приступима и праксама?
- Како се кроз музејске праксе успостављају и позиционирају мањински и већински културни идентитети и у којој мери ти процеси отварају простор за интеркултурне интеракције?

У оквиру ових питања, истраживање ће посебно разматрати начине на које музејске институције концептуализују културу, повезаност музејских пракси и политика идентитета, механизме укључивања и искључивања мањинских култура, као и разлике у репрезентацији различитих етно-културних мањина, укључујући питање да ли ове праксе имају интегративни или сегрегативни карактер и у којој мери су селективне.

IV Хипотезе

У истраживању се полази од следећих претпоставки односно хипотеза:

Општа (централна) хипотеза - X:

Интеркултуралност се у културним политикама и сродним јавним политикама артикулише као пожељан нормативни оквир, док је њено превођење у институционалне приступе и музејске праксе у Војводини селективно и фрагментарно, што се одражава на начине позиционирања мањинских и већинских етно-културних идентитета.

Посебне (радне) хипотезе:

Посебне (радне) хипотезе разрађују општу хипотезу кроз анализу јавних политика у области културе и мањинских права, институционалних приступа и музејских пракси.

X1 – Јавне политике у области културе и мањинских права формално промовишу интеркултуралност, али је она примарно концептуализована као допуна постојећем моделу заштите одвојених мањинских идентитета, пре него као основа за развој интеракције и дијалога.

X2 – Иако је интеркултуралност присутна у нормативном и декларативном оквиру јавних политика, њене оперативне и имплементационе димензије остају недовољно разрађене, што резултира ограниченом и неуједначеном применом интеркултурних принципа у институционалним приступима и музејским праксама.

X3 – Музејске институције интерпретирају политике интеркултуралности на различите начине, при чему су институционални приступи и праксе условљени локалним контекстима, ресурсима и професионалним позицијама актера.

X4 – У музејским праксама доминира репрезентација културних идентитета као одвојених и стабилних категорија, док су интеркултурне интеракције и релационални аспекти идентитета мање видљиви.

V Увод у проблем и теоријски оквир

Полазна основа овог истраживања заснива се, с једне стране, на све већем истицању и промовисању концепта интеркултуралности као пожељног оквира у међународним културним политикама и документима, што се одражава и на његово присуство у релевантним документима и јавним политикама које се односе на културне аспекте мањинских права у Србији. Такође, после 2000. године све је више препорука и анализа на тему повезаности и утицаја политика и пракси институција културе на ”културну разноликост”¹² укључујући и мере усмерене на промоцију интеркултуралности, очување

¹² Термин „културна разноликост” користи се у складу са тим како се наводи у документу „Универзална декларација УНЕСКО-а о културној разноликости” и УНЕСКО терминологији; текст декларације доступан на: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_sr.pdf

културног наслеђа и инклузију мањинских заједница. Међународна тела која се систематски баве питањима културне разноликости, интеркултуралности и културних политика укључују, пре свега, УНЕСКО, као и Савет Европе¹³, чији стратешки документи истичу културна права и интеркултурални дијалог као значајне компоненте заштите права мањинских заједница.¹⁴ У оквиру израде „Европске агенде за културу”, истраживања рађеног на нивоу земаља чланица ЕУ, за резултат је имало извештај посвећен улози јавних институција културе у промоцији културне разноликости и интеркултуралног дијалога, где се наглашава да је главни задатак свих јавних установа да промовишу социјалну кохезију, али је овај задатак посебно важан када су у питању уметничке и културне институције.¹⁵

У том контексту, од краја XX века све више се проучавају процеси укључивања различитих друштвених група кроз музејске праксе,¹⁶ посебно оних које су раније биле искључене. На тај начин се све више придаје значај процесима укључивања и искључивања мањинских култура у јавном простору, као и начинима конструкције и артикулације мањинских идентитета кроз музеје. Тако се преиспитују начини на које музеји, као простори репрезентације, артикулишу однос мањинских и већинских идентитета, као и начини на које се кроз музејске праксе конструише и артикулише различитост. Музеји се при томе посматрају као институције са значајном улогом у позиционирању мањинских и већинских културних идентитета, при чему процеси позиционирања потенцијално отварају простор и за развој интеркултуралних пракси. Промене у теоријској парадигми доводе до преиспитивања постојећих облика традиционалне, институционализоване музејске праксе и појаве нових интерпретативних критичких метода које омогућавају различите приступе и разумевање позиција другости.

Иако се данас институције културе све више суочавају са потребом да одговоре на захтеве за укључивање различитих мањинских идентитета у складу са политикама културне разноликости, историјски посматрано, форме односа између политика и пракси ових институција према културама етно-културних мањина су комплексне и променљиве. Ово је посебно значајно када се узме у обзир то да институције културе

¹³ Council of Europe, *White Paper on Intercultural Dialogue: Living Together as Equals in Dignity* (Strasbourg: Council of Europe, 2008).

¹⁴ Укључујући и Унескову препоруку која се односи на заштиту и промоцију музеја и збирки, у којој се, између осталог, наглашава њихова друштвена улога као фактора у социјалној интеграцији, развијању друштвених веза и јачању институција које доприносе поштовању људских права и родне равноправности: *Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society* (UNESCO, 2015), усвојена на 38. Генералној конференцији у новембру 2015.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002463/246331m.pdf>;

¹⁵ European Commission, *Report on the Role of Public Arts and Cultural Institutions in the Promotion of Cultural Diversity and Intercultural Dialogue* (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014).
https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/201405-omc-diversity-dialogue_en.pdf

¹⁶ Peter Vergo (ed.), *The New Museology* (London: Reaktion, 1989); Sharon Macdonald (ed.), *A Companion to Museum Studies*, Blackwell Companions in Cultural Studies (2006); Tony Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics* (London: Routledge, 1995); Eileen Hooper-Greenhill, *Museums and the Shaping of Knowledge* (London: Routledge, 1992).

имају значајну улогу у изградњи и јачању идентитета нације, па су тако традиционално осниване у служби величања националне идеје већинске нације.¹⁷ Процес оснивања музеја широм Европе током XIX века може се посматрати као део ширег процеса стварања националних држава, у којем су и ове институције имале важну улогу. То је био случај и у Србији, где се први музеји појављују у XIX веку, када је основна идеја оснивања тих институција била да учествују у изградњи нације и националног идентитета, као места националног поноса државе и слављења националне културе.¹⁸ На тај начин се градио и „културни канон” у музејима, који је имао за циљ конструисање националне идеје.

Од 60-тих година XX века ова функција музеја почиње критички да се преиспитује прво у Западној Европи од стране уметника, али и различитих друштвених група (феминистичког покрета/жене, етничке мањине и др.) који су искључени из тог доминантног канона. На тај начин се приступило преиспитивању механизма искључивања *других*, припадника различитих маргинализованих група, као и преиспитивању начина на који се обликују „инклузивност и ексклузивност” канона. Значај процеса деконструкције канона је у томе што се он у основи успоставља са идејом о његовој природности, односно негирањем постојања било какве селективности канона, чиме се он апсолутизује.¹⁹ У деценијама које су уследиле, у Западној Европи, поједини музеји започињу процес постепених промена са циљем да одговоре на захтеве да се отворе према друштву и различитим друштвеним групама које су до тада биле искључене из музејских политика и пракси. Ова промена, која је проблематизована у оквиру „нове музеологије”, представљала је део ширих развојних процеса у бројним културним и друштвеним дисциплинама током 1980-их година, са посебним фокусом на питање репрезентације.²⁰ Конкретно, у фокус су дошли начини на које се разлике у етничкој припадности, полу, сексуалности и класи репродукују као облици неједнакости кроз различите дисциплине, између осталог и кроз искључивање из „канона”,²¹ односно из онога што се кроз музејске репрезентације представља као објективно и значајно.

Због тога, полазећи од ширег контекста студија културе, значајну теоријску основу за истраживање ових питања представљају праксе репрезентације. Стјуарт Хол (Stuart Hall), један од најзначајнијих теоретичара у овој области, пружа важан увид у разумевање ових пракси. Посебно се фокусирајући на конструктивистички приступ као важан за студије културе, он издваја два главна правца анализе репрезентације – семиолошки, који се развио под значајним утицајем теорија Фердинанда Де Сосира (Ferdinand de Saussure), и фокусира се на начине на које језик конструише значења, и

¹⁷ Sharon Macdonald, „Museums, national, postnational and transcultural identities,” In *Museum and Society*, 1(1) (2003): 1–16.

¹⁸ Ненад Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку: систем европске и српске визуелне културе у служби нације* (Београд, 2006)

¹⁹ Pjotr Pjetrovski, *Kritički muzej* (Beograd: Evropa Nostra Srbija i Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2013), 21.

²⁰ Sharon Macdonald, нав. дело, 3.

²¹ Исто

други, дискурзивни приступ, заснован на теоријама Мишела Фукоа (Michel Foucault), који ставља у фокус праксе репрезентације у процесима производње друштвеног знања.²² Полазећи од конструктивистичког приступа овим праксама, Хенријета Лидчи (Henrietta Lidchi) се у анализи пракси репрезентације конкретно бави музејима, пре свега етнографским, стављајући у фокус два значајна појма – „поетике” и „политике” репрезентације. Први појам – „поетика“, односи се на праксе производње значења кроз унутрашње распоређивање и повезивање различитих али повезаних делова изложби,²³ док се други појам – „политика”, односи се на улогу изложби и музеја у производњи друштвеног знања, и заснива се на теоријама Мишела Фукоа.²⁴

За анализу пракси музеја релевантан је оквир нове музеологије, које сагледавају музеје као институције које активно учествују у обликовању културних наратива. У овом контексту посебно су значајне Фукоове (Michel Foucault) анализе односа знања и моћи, које омогућавају критичко разумевање институционализације норми и вредности. Теорије Мишела Фукоа су значајне за истраживање институција због тога што се он у својим радовима фокусира на однос знања и моћи, и то на начине на које моћ функционише у оквиру оног што он назива „институционалним апаратом и његовим технологијама (техникама).”²⁵ Фукоов дискурзивни приступ и питања односа знања и моћи, посебно у контексту укључивања маргинализованих друштвених група, представљају и важно место у анализама музеја у оквиру „нове музеологије” као доминатног теоријског правца за културолошку анализу музеја. Овакав приступ разумевању моћи, која се не спроводи искључиво „одозго“, већ се обликује кроз свакодневне институционалне праксе, може се довести у везу са улогом актера „на терену“ (*front-line workers*), коју је значајно теоријски разрадио Мајкл Липски кроз концепт „бирографије на терену“ (*street-level bureaucracy*), наглашавајући њихову улогу у посредовању, интерпретацији и трансформацији јавних политика.²⁶ У том смислу, кустоси и други музејски радници могу се посматрати као актери чије праксе обликују културне и сродне јавне политике у конкретним институционалним контекстима.

Иако је Фуко ретко у својим радовима директно реферирао на музеје, његове анализе других институција су примењиве и у области критичких студија музеја.²⁷ Примена ових теорија на музеје може да се прати кроз радове Ајлин Хупер-Гринхил (Eileen Hooper-Greenhill) и Тонија Бенета (Tony Bennett). Ајлин Хупер-Гринхил се у свом приступу фокусира на улогу коју музеји имају у конституисању дискурса знања и њиховој вези

²² Stuart Hall, „The Spectacle of the Other,” In: Hall, Stuart *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (London: Sage/Open University, 1997), 13–74.

²³ Henrietta Lidchi, „The Poetics and the Politics of Exhibiting Other Cultures,” In: Hall, Stuart, нав. дело, 151–222.

²⁴ Исто, 185

²⁵ Stuart Hall, нав. дело, 47.

²⁶ Michael Lipsky, нав. дело.

²⁷ Pjotr Pjetrovski, нав. дело; Kevin Hetherington, „Foucault and the Museum,” In: Witcomb, Andrea; Message, Kylie (ed.), *The International Handbooks of Museum Studies: Museum Theory* (2015), 21–40.

са разумевањем поретка ствари у друштву²⁸ позивајући се при том на три Фукоове епистеме – ренесансну, класичну и савремену. С друге стране, Тони Бенет за анализу музеја више користи Фукоове касније радове фокусирајући се више на структуре моћи и форме управљања (*governmentality*)²⁹ него на конституисање самог изложбеног наратива.³⁰ Тони Бенет се у свом утицајном раду „Изложбени комплекс” бавио идејом дисциплинујуће моћи која је у фокусу Фукоове студије „Надзирати и кажњавати”, повезујући је притом и са Грамшијевом перспективом која се односи на етичку и едукативну функцију модерне државе.³¹

Када се говори о улози институција у модерној држави, значајну тему представљају и питања формирања колективних идентитета. Питања идентитета, која долазе у фокус бројних друштвених наука у другој половини двадесетог века, „постала су призната/препозната централна питања и унутар нове музеологије као теоријског оквира музејског деловања у савременим друштвима”.³² У теоријском смислу, рад се ослања на конструкционистичку перспективу, према којој су, како то формулишу Бергер и Лукман, идентитети друштвено конструисани, стоје с друштвом у дијалектичком односу и формирају се кроз друштвене процесе и интеракције, при чему их друштвени односи одржавају, модификују или преобликују, а сам идентитет истовремено реагује на друштвену структуру и учествује у њеном обликовању.³³ У аналитичком смислу, приступ који имају Брубејкер и Купер (Rogers Brubaker, Frederick Cooper) је значајан будући да омогућава критичко разматрање идентитета истовремено разликујући његову улогу као категорије праксе, односно начина на који се користи у свакодневним и институционалним интеракцијама, и као категорије анализе, односно теоријског инструмента у социолошкој и институционалној анализи.³⁴

Када су у питању идентитети етно-културних група у оквиру културних институција, од посебног је значаја појам културног идентитета. Етјен Балибар (Étienne Balibar) указује на то да се културни идентитет стално пореди, и у крајњој линији стапа са националним идентитетом, али да „он ипак у неком смислу остаје „одвојен” од емпиријске егзистенције нације, њених граница, њене војно-политичке историје”.³⁵ За формирање културног идентитета веома су важне различите институционалне праксе, међу којима се издвајају музејске. У контексту конструисања мањинских идентитета, музејске праксе могу се посматрати и као један од механизма изградње мултикултурализма, схваћеног

²⁸ Eileen Hooper-Greenhill, нав. дело.

²⁹ Фукоов појам *governmentality* се у старијим преводима на српски преводио као „управљаштво”, док је алтернативни превод „управљачка рационалност”. Urošević, Milan. „Teorija i istorija ‘upravljaštva’ i upravljačkih režima u radu Mišela Fukoa”. *Etnoantropološki problemi*, 19 (3), 2024, 921–942.

³⁰ Kevin Hetherington, нав. дело, 22.

³¹ Tony Bennett, „The Exhibitionary Complex,” In: *New Formations*, 4 (1988).

³² Љиљана Гавриловић, *О политикама, идентитетима и друге музејске приче* (Београд: Етнографски институт САНУ, Посебна издања, књига 65, 2009), 29–30.

³³ Peter L. Berger i Thomas Luckmann, *Socijalna konstrukcija zbilje* (Zagreb: Naprijed, 1992).

³⁴ Rodžers Brubejker i Frederik Kuper, „S onu stranu „identiteta”, U: *Reč*, 69(15) (2003): 405–445.

³⁵ Etjen Balibar, нав. дело, 51.

као концепт и пракса која признаје и оснажује мањинске заједнице и омогућава њихову видљивост. Полазећи од тога, друга важна теоријска линија у овом раду односи се на концепте мултикултурализма, који у оквиру ширег теоријског оквира посвећеног идентитету пружају основу за разумевање начина на који се артикулишу и посредују културне разлике, што је кључно за анализу интеркултуралних процеса.

Појам „мултикултурализам” се најопштије посматрано употребљава у смислу потребе за признавањем мањинских идентитета и културних разлика, као и равноправним укључивањем различитих маргинализованих група. Андреа Семприни (Andrea Semprini) истиче да треба правити разлику између политичке и културолошке интерпретације мултикултурализма, при чему се у првом случају анализа суштински односи на захтеве које постављају мањине како би стекле посебна административна и/или политичка права унутар националне државе, док је у другој предност дата његовој посебној културолошкој димензији, и односи се на захтеве група које не морају бити „објективно” етнички, политички или национално засноване.³⁶ У том контексту посебно је значајна теорија мултикултурализма једног од најистакнутијих теоретичара у овој области, Вила Кимлике (Will Kymlicka) и његов приступ питању групно-диференцираних права као и подела мањинских група коју примењује. Вил Кимлика дели мањине на националне мањине, које су присутне од оснивања државе и имају специфична културна и језичка права, и етничке или имигрантске групе, које су добровољно дошле у државу и чија права се првенствено односе на индивидуалну заштиту и интеграцију.³⁷ Кимлика такође прави јасну дистинкцију између мултикултурализма који настаје из националних и етничких разлика, и оног који се односи на „нове друштвене покрете”, односно покрете хомосексуалаца, жена и других група, фокусирајући се на „форму мултикултурализма” која се односи на националне и етничке разлике.³⁸

О концепту мултикултурализма, као и о његовој политичкој и академској употреби, водиле су се бројне расправе, посебно након деведесетих година XX века; ипак, он и даље представља важан теоријски оквир за анализу артикулације мањинских идентитета у институцијама културе. У овом раду мултикултурализам се укључује из два разлога. Прво, интеркултуралност се у контексту јавних политика позиционира као приступ који наглашава дијалог и интеракцију између различитих културних група, за разлику од мултикултурализма, који је често усмерен на паралелно постојање култура без значајне међусобне интеракције. Док у академском дискурсу ова два концепта нису нужно оштро супротстављена, при чему не постоји јединствено становиште о њиховом односу, већ се разматрају кроз различите теоријске перспективе као контекстуално условљени и делимично преклапајући, у политичком домену могу се уочити јасне разлике, будући да интеркултурне политике све више заузимају место мултикултурних као пожељнијих и динамичнијих приступа. Ово је додатно наглашено проглашењем 2008. године Европском годином интеркултурног дијалога и усвајањем Беле књиге о интеркултурном

³⁶ Andrea Semprini, *Multikulturalizam* (Beograd: Clio, 2004), 35–36.

³⁷ Vil Kimlika, *Multikulturalno gradanstvo* (Zagreb: Jesenski i Turk, 2003).

³⁸ Исто

дијалогу Савета Европе исте године.³⁹ Полазећи од политика признавања културних идентитета мањинских група, мултикултурализам може да се развија у интегративном или сегрегативном облику, односно „мањинска политика може да делује позитивно (интегративно) или негативно (дизинтегративно) на опште друштвене процесе”.⁴⁰ Ове теорије могу послужити као оквир за анализу и преиспитивање начина на који институције у пракси производе интегративне или дезинтегративне ефекте.⁴¹ Други разлог односи се на то да концепт интеркултуралности у оквиру научних и теоријских оквира још увек није теоријски добро утемељен, што отежава његову прецизну концептуалну артикулацију и примену у систематским анализама. С обзиром на то да су се у академској литератури, за разлику од јавних политика, појавиле различите расправе о сличностима, разликама и потенцијалним ограничењима између ова два концепта, важно је те дискусије узети у обзир приликом анализе интеркултуралних пракси.⁴²

У контексту овог истраживања, теорије мултикултурализма омогућавају разумевање различитих приступа укључивању и видљивости етно-културних мањина и представљају корисну референцу за поређење са интеркултуралним принципима у музејским праксама, чиме се отвара простор за критичко преиспитивање процеса формирања мањинских идентитета. Ово истраживање полази од културолошких и антрополошких приступа истраживању јавних политика, који омогућавају сагледавање политика као процеса у којима се производе значења и успостављају односи моћи. Будећи да је у фокусу истраживања концепт интеркултуралности, који није академски и теоријски у потпуности развијен као самосталан концепт, већ се углавном појављује у оквиру знатно развијенијег концепта мултикултурализма, теорије мултикултурализма заузимају једно од важних места у овом раду, пружајући темеље за разумевање институционализације и интерпретације културних разлика. Концепт интеркултуралности је изабран због значаја који му се у савременим јавним политикама придаје као пожељнијем приступу, будући да се перципира као концепт који нагласак ставља на дијалог и интеракцију између различитих културних група, при чему се

³⁹ Council of Europe, *White Paper on Intercultural Dialogue: Living Together as Equals in Dignity* (Strasbourg: Council of Europe, 2008).

⁴⁰ Ilija Vujačić, „Deset godina nove manjinske politike u Srbiji,” U: *Politička misao*, 49(2/2012) (2012): 150.

⁴¹ Критике политика мултикултурализма односе се у великој мери баш на његове сегрегативне аспекте, да се, инсистирањем на разликама, мањине искључују из главних токова друштва и на тај начин долази до њихове „гетоизације“. Горан Башић описује концепт сегрегативне мултикултуралности као модел који уважава поштовање и заштиту права националних мањина, али не поспешује њихову интеграцију у друштво, објашњавајући овакав модел друштвених веза синтагмом „паралелних светова“ који кооегзистирају једни уз друге, толеришу једни друге, али без интензивнијих културних прожимања. Goran Bašić, „Politika multikulturalnosti: zaštita ili kontrola etničkih identiteta?,” U: *Filozofija i društvo*, 3/2007 (2007): 167–195.

⁴² Tariq Modood and Nasar Meer, „Rejoinder: Assessing the Divergences on our Readings of Interculturalism and Multiculturalism,” In: *Journal of Intercultural Studies*, 33(2) (2012): 233–244; Nasar Meer, Tariq Modood, Ricard Zapata-Barrero (ed.), *Multiculturalism and Interculturalism: Debating the Dividing Lines* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016); Will Kymlicka, „The rise and fall of multiculturalism? New debates on inclusion and accommodation in diverse societies,” In: Vertovec, Steven; Wessendorf, Susanne (ed.), *The Multiculturalism Backlash: European Discourses, Policies and Practices* (London: Routledge, 2010).

имплицира флексибилније поимање културних граница и динамичнији однос међу културним групама.

Узимајући у обзир претходна разматрања, ова теза полази од теоријских модела развијених у оквиру „нове музеологије”,⁴³ фокусирајући се притом на анализу друштвено-политичких процеса у оквиру којих се развијају музеји, укључујући и анализу доминантних наратива и идеологија. Даље, бавећи се мањинским и маргинализованим културама са фокусом на репрезентације „других” и „другости” кроз институције културе, ово истраживање има за циљ да повеже теоријске моделе развијене у оквиру „нове музеологије” са различитим аспектима теорија које се баве питањима идентитета, међу којима значајно место имају теорије интеркултуралности и мултикултурализма. Због тога теоријски модели развијени у оквиру „нове музеологије” и теорије мултикултурализма заједнички представљају полазни теоријски оквир истраживања. На тај начин овај рад излази из оквира „старе” музеологије као уже научне области и фокусира се на анализу дискурса моћи и маргинализованих култура, чиме се истиче значај ширег друштвеног контекста истраживања. Истраживање се такође ослања на принципе антропологије јавних политика, која омогућава испитивање начина на који се нормативни оквири и политике интеркултуралности спроводе и тумаче у конкретним музејским праксама, као и њихов утицај на артикулацију мањинских идентитета.

VI Методе примењене у истраживању

Ово истраживање обухвата анализу јавних политика, институционалних приступа и музејских пракси са посебним нагласком на интеркултуралност и мањинске идентитете. Анализа културних политика, као и законодавног оквира који обухвата јавне политике у контексту идентитетских политика, омогућава увид у нормативне оквири и стратегије које регулишу положај мањина и промовишу интеркултуралне принципе. Посматрање институционалних приступа и музејских пракси, с друге стране, фокусира се на имплементацију ових политика у конкретним контекстима. На овај начин могу се идентификовати и формални и практични аспекти интеркултуралности, као и начини на које се мањински и већински идентитети артикулишу у институционалним и културним праксама.

Истраживање користи комбиновани теоријски и емпиријски приступ, са фокусом на квалитативне (интерпретативне) методе научног истраживања. Методе које ће бити примењене у истраживању су:

- Метода студије случаја
- Метода индивидуалних интервјуа
- Анализа садржаја (архива, правних аката и докумената јавних политика).

⁴³ Пјотр Пјотровски наводи и термин „критичке студије музеја“, истичући да се ови термини често користе алтернативно. Pjotr Pjotrovski, нав. дело, 21.

У фокусу емпиријског дела истраживања биће студије случаја које обухватају Музеј Војводине у Новом Саду и три градска музеја у Кикинди, Зрењанину и Суботици. Ове институције културе су у фокусу анализе због њихове релеватности за тему која се истражује. У питању су комплексни музеји основани пре 2000. године, и због тога постоји могућност да се прате њихове активности током различитих периода, и уоче потенцијални континуитет/дисконтинуитет. На тај начин могу се идентификовати и промене кроз које су ове институције пролазиле, поредећи период након 2000. године са ранијим периодом њиховог рада, као и да ли се, и на који начин, мењао фокус заступљених мањинских култура.

У овим институцијама ће бити анализирани сталне и повремене музејске поставке, као и публикације музеја. Истраживање ће бити реализовано кроз анализу актуелних политика и пракси репрезентације, узимајући у обзир какво је место и положај мањинских етничких заједница у одабраним институцијама; биће анализирана и заступљеност мањинских садржаја у овим институцијама као и начини репрезентација мањинских култура. У циљу спровођења анализе музејских пракси, у истраживању ће бити примењена и метода индивидуалних интервјуа са стручним особљем и кустосима у институцијама. Осим тога, биће анализирана архивска грађа ових институција која треба да открије промене у сакупљачким и излагачким праксама ових институција.

Истраживање ће бити допуњено анализом пракси два мањинска музеја: Музеја Подунавских Шваба у Сомбору и Музеја Словака у Бачком Петровцу. Ради добијања јасније слике о институционалном уређивању мањинских питања у области културе у Војводини, анализом ће бити обухваћене и политике и праксе мањинских Завода за културу у Војводини које у оквиру својих активности укључују и излагачку праксу.

Анализа садржаја јавних политика обухвата квалитативну интерпретативну анализу законских и нормативних докумената, са циљем разумевања начина на који се интеркултуралност и положај мањинских група формулишу и институционализују у оквиру јавних политика.

VII Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације

У **уводном поглављу** рада биће детаљно објашњен предмет и циљ дисертације, уз навођење контекста, укључујући етнички састав становништва Војводине, како би се истакле специфичности друштвеног окружења релевантне за спровођење овог истраживања. Такође, у овом поглављу биће систематски разрађен методолошки и истраживачки приступ који се примењује у раду. Овај део рада има за циљ да представи научни и друштвени допринос дисертације, као и да укаже на њена могућа ограничења.

Прво поглавље укључује операционализацију основних појмова, уз проблематизацију њиховог дефинисања и концептуализације. Разрађују се кључни концепти: интеркултурализам, односно интеркултуралност, мултикултурализам, култура, као и појам идентитета као један од централних појмова овог истраживања, са посебним

фокусом на изградњу колективних идентитета. Појам етно-културног идентитета разматра се у контексту процеса изградње колективних идентитета и њихове институционалне артикулације. Посебна пажња посвећена је различитим моделима мултикултурализма, укључујући сегрегативни и интегративни приступ, као и критикама које су обликовале његову савремену рецепцију, будући да представља теоријску основу за даљу анализу интеркултурализма као институционалног и политичког концепта у културним институцијама. Наведени концепти анализирају се у функцији теоријског утемељења и продубљеног разумевања централног концепта – интеркултуралности. Ова анализа представља теоријску основу за разумевање интеркултуралности као динамичног односа између различитих културних група и као оквира унутар којег се испитују музејске праксе и институционални начини њеног представљања. Концепт мултикултурализма анализира се као нормативни и теоријски оквир унутар којег се артикулишу савремене расправе о културним правима и идентитетским политикама.

У другом поглављу биће анализирани културне политике, као и законодавни оквир и јавне политике у области мањинских права у Србији у контексту идентитетских политика, уз осврт на међународне норме и стандарде релевантне за обликовање националног оквира. Биће дат историјски преглед промена и доминантних тенденција културних политика у Србији, посебно у односу на националне мањине, како би се контекстуализовало актуелно стање у складу са међународним препорукама и праксом.

Полазећи од тезе да су ове политике „посредоване“ кроз институције културе, **у трећем поглављу** биће анализиран институционални оквир и начини на које се институције културе у Војводини односе према мањинским питањима, са фокусом на етно-културне мањине и анализу механизма укључивања. Поглавље обухвата и анализу оснивања пет Завода за културу националних мањина (2008. године), што представља шири оквир за даљу анализу музеја. Ови заводи су основани са циљем очувања и развоја култура и националних идентитета мањинских заједница, као и промовисања плурализма култура, а њихове активности укључују организовање културно-уметничких програма, изложби и истраживања у области културе, уметности и науке. Анализа политика и пракси ових завода доприноси допуни анализе музеја и омогућава увид у начине на које се кроз институције конструишу мањински идентитети. За анализу институционалних интеркултурних пракси, посебно је релевантно укључивање некадашњег Завода за културу Војводине, данашњег Културног центра Војводине „Милош Црњански“.

Четврто поглавље посвећено је анализи Нове музеологије као теоријског оквира за разумевање музеја као институција у оквиру студија културе. Поглавље обухвата анализу система репрезентације – политика и поетика излагања, односно „дискурса моћи“, као и концепт инклузивног музеја. Биће објашњене основне идеје нове музеологије и пружен преглед савремених теорија музеализације. У оквиру тога разрађене су теоријске претпоставке о репрезентацији мањинских култура, уз илустрацију примера друштвеног укључивања мањинских заједница кроз музејске праксе.

У петом поглављу, применом методе студије случаја, биће анализирани сталне и повремене поставке Музеја Војводине у Новом Саду, као и три градска музеја у Кикинди, Зрењанину и Суботици. Истраживање ће бити допуњено анализом два мањинска музеја: Музеја Подунавских Шваба у Сомбору и Музеја Словака у Бачком Петровцу.

У шестом поглављу биће изложена закључна разматрања.

VIII Очекивани резултати и научни допринос

Научни допринос дисертације огледа се у систематској анализи односа између јавних политика и институционалних приступа интеркултуралности, кроз емпиријско испитивање музејских пракси у Војводини. Оригиналност рада произилази из повезивања нормативног оквира (закона, стратегија и политика усмерених ка мањинским заједницама) са конкретним институционалним деловањем музеја, чиме се омогућава увид у однос између прокламованих принципа интеркултуралности и њихове институционалне примене.

Очекује се да истраживање покаже како законодавни оквир и јавне политике обликују институционалне приступе интеркултуралности, али и у којој мери музејске праксе делују као простор интерпретације, адаптације или трансформације тих политика. У раду ће бити идентификовани различити приступи интеркултуралности и начини на које се они одражавају у репрезентацији мањинских заједница у сталним поставкама, изложбеним програмима и пратећим активностима.

С обзиром на то да је Војводина етнички најхетерогенији регион у Србији, са развијеним системом мањинских права и институционалних механизма њихове заштите, истраживање доприноси разумевању специфичности овог контекста и начина на који се принципи интеркултуралности обликују и артикулишу кроз деловање културних институција. Рад ће омогућити прецизније сагледавање односа између нормативног оквира и институционалне праксе, указујући на могуће подударности, ограничења или диспропорције.

Теоријски допринос рада огледа се у интердисциплинарном приступу проблему конструисања мањинских идентитета, који интегрише различите концепте, укључујући интеркултуралност, културну политику и музеологију, у оквиру јединственог аналитичког оквира. Полазећи од теоријских поставки „нове музеологије“, истраживање сагледава институције културе не само као просторе репрезентације, већ и као актере у артикулацији и обликовању институционалних приступа интеркултуралности у односу на јавне политике. Фокусирајући се на етно-културне идентитете у сложеној мултиетничкој средини, рад доприноси разумевању њиховог институционалног формирања и позиционирања, повезујући шири контекст политика идентитета и културних политика са конкретним музејским праксама. Иако су овакве анализе у међународној литератури развијене, у домаћем академском простору улога институција културе у процесима конструисања мањинских идентитета још увек није довољно

систематски истражена, па ова дисертација представља допринос њиховом продубљенијем проучавању.

У складу са овим теоријским оквиром, први очекивани резултат истраживања је да се објасни начин на који се разумеју етно-културне мањине, као и концепт културе кроз који се ове мањине дефинишу путем политика и пракси музеја обухваћених истраживањем. Очекивани резултат представља идентификовање, као и преиспитивање мање видљивих разлика у односу према мањинским културама и њиховој репрезентацији, да би се на тај начин допринело бољем разумевању механизма укључивања ових мањина. Допринос овог истраживања огледа се у томе што се не задржава само на анализи укључивања мањинских наратива у институције културе, већ се фокусира и на разлике које постоје у репрезентацији различитих мањина.

Емпиријски допринос огледа се у систематизованој анализи музејских пракси у Војводини, које до сада нису биле обухваћене свеобухватним истраживањем у контексту односа јавних политика и интеркултуралних приступа.

На тај начин, дисертација доприноси продубљеном разумевању улоге музеја у артикулацији интеркултуралних принципа и позиционирању мањинских заједница у институционалном оквиру културе.

IX Списак селективне литературе

Appadurai, Arjun, ed. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. New York: Cambridge University Press, 1986.

Applegate Krouse, Susan. "Anthropology and the New Museology." *Reviews in Anthropology* 35, no. 2 (2006): 169–182.

Anderson, Benedict. *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato, 1998.

Assmann, Jan. *Kultura pamćenja*. Beograd: Prosveta, 2011.

Baba, Homi. *Smeštanje kulture*. Beograd: Beogradski krug, 2004.

Bakić, Jovo. "Teorijsko-istraživački pristupi etničkoj vezanosti (ethnicity), nacionalizmu i naciji." *Sociologija* 48, no. 3 (2006): 231–264.

Bal, Mieke. "The Discourse of the Museum." U *Thinking about Exhibitions*, ur. Reesa Greenberg, Bruce W. Ferguson i Sandy Nairne, 145–157. London: Routledge, 1996.

Balibar, Etjen. „Kultura i identitet.“ U *Nacija, kultura i građanstvo*, ur. Slobodan Divjak. Beograd, 2002.

Banting, Keith, and Will Kymlicka. "Is There Really a Retreat from Multiculturalism Policies? New Evidence from the Multiculturalism Policy Index." *Comparative European Politics* 11 (2013): 577–598.

Bara, Mario, i Vukić, Aleksandar, ur. *Hrvati u Vojvodini: identitet(i), procesi i društvene aktivnosti*. Zagreb–Subotica: IMIN i Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 2012.

Barth, Frederik. "Introduction." In: *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, ed. Frederik Barth. Oslo: Universitetsforlaget, 1969.

Barry, Brian. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Polity, 2001.

Baumann, Gerd. *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic and Religious Identities*. London: Routledge, 1999.

Bašić, G., B. Todosijević, K. Marković i J. Zafirović. *Socijalni odnosi među etničkim zajednicama u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka i Centar za istraživanje etniciteta, 2020.

Bašić, Goran. „Politika multikulturalnosti: zaštita ili kontrola etničkih identiteta?“ *Filozofija i društvo*, br. 3 (2007): 167–195.

Bašić, Goran, i Marijana Pajvančić. *Od segregativne ka integrativnoj politici multikulturalnosti*. Beograd: Centar za istraživanje etniciteta, 2015.

Bašić, Goran. *Multikulturalizam i etnicitet*. Beograd: Institut društvenih nauka, 2018.

Башић, Горан. „Етно-културни идентитети – политике признања и праксе опстанка.“ У: *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона*, ур. Војислав Становчић и Горан Башић. Београд: Институт друштвених наука / Српска академија наука и уметности, 2016.

Benedikt, Rut. *Obrasci kulture*. Beograd: Prosveta, 1976.

Bennett, Tony. "The Exhibitionary Complex." *New Formations*, no. 4 (Spring 1988).

Bennett, Tony. *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. London: Routledge, 1995.

Bennett, Tony. *Differing Diversities: Transversal Study on the Theme of Cultural Policy and Cultural Diversity*. Strasbourg: Cultural Policy and Action Department, Council of Europe Publishing, 2008.

Benjamin, Valter. „Umetničko delo u veku svoje tehničke reprodukcije.“ U *Eseji*, 114–149. Beograd: Nolit, 1974.

Ber, Vivijen. *Uvod u socijalni konstrukcionizam*. Beograd: Zepter Book World, 2001.

- Berger, Peter L., i Thomas Luckmann. *Socijalna konstrukcija zbilje*. Zagreb: Naprijed, 1992.
- Beljinac, Nikola, i Ivana Spasić. „Da li je za etnokulturnu pravdu potrebna liberalna država? Osvrt na (post)jugoslovensko iskustvo.“ *Politički život* 24 (2023): 7–25.
- Brubejker, Rodžers, i Frederik Kuper. „S onu stranu ‘identiteta’.“ *Reč* 69, br. 15 (2003): 405–445.
- Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. ed. R. Johnson. Chicago: Columbia University Press, 1993.
- Brković, Čarna. „Upravljanje osećanjima pripadanja: Antropološka analiza ‘kulture’ i ‘identiteta’ u Ustavu Republike Srbije.“ *Etnoantropološki problemi*, sv. 2 (2008): 59–76.
- Buden, Boris. „In the Museum of Museums.“ U *Performing the Museum: The Reader*, uredili Aleksandra Sekulić i Dušan Grlja. Novi Sad: Muzej savremene umetnosti Vojvodine; Beograd: Službeni glasnik, 2016.
- Varadi, Tibor. „Osvrt na kolektivna većinska i manjinska prava.“ U *Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji: Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 11, 12. i 13. januara 1995*, ur. Miloš Macura i Vojislav Stanovčić. Beograd: SANU, 1996.
- Vasiljević, Jelena. *Antropologija građanstva*. Novi Sad: Mediterran Publishing; Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2016.
- Vahtel, Endru Baruh. *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*. Beograd: Stubovi kulture, 2001.
- Vergo, Peter, ed. *The New Museology*. London: Reaktion, 1989.
- Vertovec, Steven. „Introduction: Formulation Diversity Studies.“ In *Routledge International Handbook of Diversity Studies*, ed. Steven Vertovec. London: Routledge, 2015.
- Vertovec, Steven. „Towards Post-Multiculturalism? Changing Communities, Conditions and Contexts of Diversity.“ *International Social Science Journal* 199 (2010): 83–95.
- Vertovec, Steven and Susanne Wessendorf. „Introduction: Assessing the Backlash against Multiculturalism in Europe.“ In *The Multiculturalism Backlash: European Discourses, Policies and Practices*, ed. Steven Vertovec i Susanne Wessendorf. London: Routledge, 2010.
- Van Meijl, Toon. „Anthropological Perspective on Identity: From Sameness to Differences.“ In *The SAGE Handbook of Identities*, ed. Margaret Wetherell i Chandra Talpade Mohanty, 63–81. London: SAGE Publications, 2010.
- Vojković, Gordana. *Etnokulturalni portret Srbije, 2022*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2025. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2025/Pdf/G20254007.pdf>.

Vujačić, Ilija. „Deset godina nove manjinske politike u Srbiji.“ *Politička misao* 49, br. 2 (2012): 150–165.

Vukanović, Maša. *Pogled na kulturu – Zakoni i prakse u Srbiji i pet država članica Evropske unije*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 2011.

Gavrilović, Ljiljana. *Muzeji i granice moći*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2011.

Gavrilović, Ljiljana, i Marko Stojanović, ur. *Muzeji u Srbiji: započeto putovanje*. Beograd: Muzejsko društvo Srbije, 2008.

Гавриловић, Љиљана. *О политикама, идентитетима и друге музејске приче*. ЕИСАНУ, посебна издања, књига 65. Београд, 2009.

Гавриловић, Љиљана. *Култура у излогу: ка новој музеологији*. ЕИСАНУ, посебна издања, књига 60. Београд, 2007.

Gavrilović, Ljiljana. „Etnografski muzeji/zbirke i konstrukcija identiteta.“ U *Antropologija savremenosti*, Etnološka biblioteka, knjiga 23. Beograd, 2007.

Gavrilović, Ljiljana. „Multikulturalizam u Vojvodini.“ U *Zbornik radova Susreti kultura*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2006.

Gerc, Kliford. *Tumačenje kultura I i II*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1998.

Гелнер, Ернест. *Нације и национализам*. Novi Sad: Matica srpska, 1997.

Golubović, Zagorka. *Ja i drugi: antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*. Beograd: Republika, 1999.

Golubović, Zagorka, Bora Kuzmanović i Mirjana Vasović. *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*. Beograd: Filip Višnjić, 1995.

Grillo, R. D. “Cultural Essentialism and Cultural Anxiety.” *Anthropological Theory* 3, no. 2 (2003): 157–173.

Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji: 1945–1952*. Beograd: Rad, 1988.

Dimitrijević, Vojin. „Stare i nove manjine posle realnog socijalizma.“ U *Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji: Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 11, 12. i 13. januara 1995*, uredili Miloš Macura i Vojislav Stanovčić. Beograd: SANU, 1996.

Dimitrijević, Vojin, Odri A. Kartag, Branislav Milinković i dr. *Kulturna prava*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 1999.

Divjak, Slobodan, ur. *Nacija, kultura i građanstvo*. Beograd: Službeni list SRJ, 2002.

Doknić, B., F. Milić i Ivan Petrović Hofman, prir. *Kulturna politika Jugoslavije: 1945–1952: Zbornik dokumenata*. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2009.

Dragičević Šešić, Milena, i Branimir Stojković. *Kultura: menadžment, animacija, marketing*. Beograd: Clio, 2007.

Dreher, Jochen, and Hector Vera. “The Social Construction of Reality, A Four-Headed, Two-Fingered Book: An Interview with Thomas Luckmann.” *Cultural Sociology* 10, no. 1 (2016): 30–36.

During, Simon, ed. *The Cultural Studies Reader*. 2nd ed. London and New York: Routledge, 1999.

Dorđević, Jelena. *Postkultura: uvod u studije kulture*. Beograd: Clio, 2009.

Dordano, Kristijan. *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2001.

Đukić Dojčinović, Vesna. *Kulturna politika Srbije, 1989–2001*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 2002.

Ђукић Дојчиновић, Весна, Драган Срећков и Дејан Боснић. „Стратешка анализа као основа стратешког планирања развоја културе у АП Војводини.“ *Зборник радова ФДУ* 11–12 (2007).

Ђукић, Весна. *Држава и култура: студије савремене културне политике*. Београд: Факултет драмских уметности, 2012.

Ђурић, Владимир, Дарко Танасковић, Драган Вукмировић и Милан Шормаз. *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*. Београд: Републички завод за статистику, 2014.

Eriksen, Thomas Hylland. *Etnicitet i nacionalizam*. Beograd: Clio, 2007.

Žižek, Slavoj. „Multikulturalizam – Novi rasizam.“ U *Nacija, kultura i građanstvo*, uredio Slobodan Divjak. Beograd: Službeni list SRJ, 2002.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina („Službeni list SRJ“, br. 11/2002; „Službeni list SCG“, br. 1/2003 – Ustavna povelja; „Službeni glasnik RS“, br. 72/2009 – dr. zakon; 97/2013 – odluka US; 47/2018).

<https://mduls.gov.rs/wp-content/uploads/ZAKON-O-ZASTITI-PRAVA-I-SLOBODA-NACIONALNIH-MANJINA040718.pdf>.

Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata. „Institucije.“ <https://www.zkvh.org.rs/institucije/>.

Iglton, Teri. *Kultura*. Beograd: Clio, 2017.

Ilić, Vladimir, i Slobodan Cvejić. *Nacionalizam u Vojvodini*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1997.

Ilić, Vladimir. „Međunarodni standardi u oblasti zaštite prava nacionalnih manjina.“ U *Standardi i unapređenje praksi: Nacionalne manjine u Srednjobanatskom okrugu i Timiškoj Županiji*. Zrenjanin: Centar za razvoj civilnog društva, 2007.

Jenkins, Richard. *Rethinking Ethnicity*. 2nd ed. London: SAGE, 2008.

Jenkins, Richard. *Social Identity*. 3rd ed. London: Routledge, 2014.

Kaplan, S. Flora. „Making and Remaking National Identities.“ In *A Companion to Museum Studies*, ed. Sharon Macdonald. Blackwell Companions in Cultural Studies. Oxford: Blackwell, 2006.

Knell, Simon J., Suzanne MacLeod and Sheila Watson, eds. *Museum Revolutions: How Museums Change and Are Changed*. London and New York: Routledge, 2007.

Knell, Simon J. *Museums in the Material World*. Oxon: Routledge, 2007.

Kymlicka, Will, and Raphael Cohen-Almagor. „Ethnocultural Minorities in Liberal Democracies.“ In *Pluralism*. London: Routledge, 2000.

Kymlicka, Will, i Magda Opalski, ur. *Može li se izvoziti liberalni pluralizam?* Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2002.

Kymlicka, Will. *Multikulturalno građanstvo*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2003.

Kymlicka, Will. *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Kymlicka, Will. „The Rise and Fall of Multiculturalism? New Debates on Inclusion and Accommodation in Diverse Societies.“ In *The Multiculturalism Backlash: European Discourses, Policies and Practices*, uredili Steven Vertovec i Susanne Wessendorf. London: Routledge, 2010.

Klaić, Dragan. „Thematic Priorities, Altered Institutional Typology: Cultural Policies and Institutions Facing the Challenge of Multicultural Societies.“ *Zbornik radova FDU* (2007): 265–275.

Klaić, Dragan. „Surviving the Culture Shock: Cultural Institutions Facing Globalization and Multiculturalism.“ *Zbornik radova FDU* (2008): 255–263.

Кумовић, Младенко. *Музеји у Војводини (1847–1997) – Културна политика и развој*. Нови Сад: Музеј Војводине, 2001.

Lidchi, Henrietta. „The Poetics and the Politics of Exhibiting Other Cultures.“ In *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, ed. S. Hall, 151–223. London: Sage/Open University, 1997.

Lipsky, Michael. *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation, 2010. Прво издање 1980.

Lončar, Jelena, i Nikola Beljinac. „Kulturna autonomija nacionalnih manjina: teorijske perspektive i praktični izazovi.“ U *Kulturna autonomija nacionalnih manjina u svetlu činjenica*, uredili Tibor Várady, Goran Bašić i Siniša Tatalović, 10–29. Beograd: Institut društvenih nauka; SANU; Akademska mreža za saradnju u Jugoistočnoj Evropi, 2021.

Luke, Timothy W. *Museum Politics: Power Plays at the Exhibition*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002.

Макуљевић, Ненад. *Уметност и национална идеја у XIX веку: систем европске и српске визуелне културе у служби нације*. Београд: Завод за уџбенике, 2006.

Macdonald, Sharon, ed. *A Companion to Museum Studies*. Blackwell Companions in Cultural Studies. Oxford: Blackwell, 2006.

Macdonald, Sharon. „Introduction.“ In *Theorizing Museums: Representing Identity and Diversity in a Changing World*, uredili Sharon Macdonald i Gordon Fyfe, 1–18. Oxford: Blackwell, 1996.

Macdonald, Sharon. „Museums, National, Postnational and Transcultural Identities.“ *Museum and Society* 1, no. 1 (2003): 1–16.

Mansouri, Fethi, ed. *Interculturalism at the Crossroads: Comparative Perspectives on Concepts, Policies and Practices*. Paris: UNESCO Publishing, 2017.

Manojlović Pintar, Olga, and Aleksandar Ignjatović. „National Museums in Serbia: A Story of Intertwined Identities.“ In *Making National Museums in Europe – A Comparative Approach*, uredili Peter Aronsson i Gabriella Elgenius, 779–817, 2011.

Markovich, Slobodan G. „Ethnic and National Minorities in Serbia and the Kingdom of Yugoslavia.“ In *Minorities in the Balkans: State Policy and Inter-Ethnic Relations (1804–2004)*, uredio D. T. Bataković, 162–184. Belgrade: Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2011.

Martinović, Dragana. *Kulturna politika nacionalnih muzeja u Srbiji*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 2011. Dostupno na:
http://zaprokul.org.rs/wp-content/uploads/2015/01/kp_nacionalni_muzeji.pdf.

Martinović, Dragana, i Biljana Jokić. *Muzeji Srbije – Aktuelno stanje*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 2009.

Modood, Tariq, and Nasar Meer. „Rejoinder: Assessing the Divergences on Our Readings of Interculturalism and Multiculturalism.“ *Journal of Intercultural Studies* 33, no. 2 (2012): 233–244.

Meer, Nasar, Tariq Modood and Ricard Zapata-Barrero, eds. *Multiculturalism and Interculturalism: Debating the Dividing Lines*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016.

Milenković, Miloš. *Antropologija multikulturalizma: od politike identiteta ka očuvanju kulturnog nasleđa*. Beograd: Srpski genealoški centar, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, 2014.

Milenković, Miloš. „Problemi konstitucionalizacije multikulturalizma – pogled iz antropologije. Deo prvi: o ‘očuvanju’ identiteta.“ *Etnoantropološki problemi* n.s. god. 3, sv. 2 (2008): 45–57.

McMaster, Gerald. „Museums and the Native Voice.“ U *Museums After Modernism: Strategies of Engagement*, uredile Griselda Pollock i Joyce Zemans. Blackwell Publishing, 2007.

Njegovan, D., ed. *Kultura i identitet Bunjevaca: Collected Papers from the Symposium*. Novi Sad: Muzej Vojvodine, 2017.

Ože, Mark. *Nemesta: uvod u antropologiju nadmodernosti*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2005.

Pavlović, Vukašin. „Mikrofizika i makropolitika moći Mišela Fukoa.“ *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* (2008): 7–27.

Pearce, Susan, ed. *Museums, Objects and Collections: A Cultural Study*. London: Routledge, 1994.

Pjetrovski, Pjotr. *Kritički muzej*. Beograd: Evropa Nostra Srbija i Centar za muzeologiju i heritologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2013.

Pollock, Griselda. „Un-Framing the Modern: Critical Space/Public Possibility.“ In: *Museums After Modernism: Strategies of Engagement*, uredile Griselda Pollock i Joyce Zemans. Blackwell Publishing, 2007.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2022. Dostupno na: <https://popis2022.stat.gov.rs/>

Preziosi, Donald. „Introduction.“ In *The Art of Art History*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Preziosi, Donald. „Art History and Museology: Rendering the Visible Legible.“ U *A Companion to Museum Studies*, uredila Sharon Macdonald, 50–63. Blackwell Companions in Cultural Studies. Oxford: Blackwell, 2006.

Radosavljević, D., E. Vukašinović i M. Keveždi, ur. *Nacionalni saveti nacionalnih manjina i kultura 2: Zbornik*. Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine, 2015.

Recommendation on the Protection and Promotion of Museums and Collections, Their Diversity and Their Role in Society. Final resolution presented at the 38th General Conference, November 2015. Dostupno na:

<http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002463/246331m.pdf>.

Report on the Role of Public Arts and Cultural Institutions in the Promotion of Cultural Diversity and Intercultural Dialogue. European Agenda for Culture, Work Plan for Culture 2011–2014. Brussels, 2014. Dostupno na:

http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/201405-omc-diversity-dialogue_en.pdf.

Ristić, Dušan. „Znanje, diskurs i metodološki zaokret u Socijalnoj konstrukciji realnosti Pitera Bergera i Tomasa Lukmana.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 67, br. 1 (2019): 77–90.

Sandell, Richard. *Museums, Prejudice and the Reframing of Difference*. London: Routledge, 2007.

Sandell, Richard. *Museums, Society, Inequality*. London: Routledge, 2002.

Semprini, Andrea. *Multikulturalizam*. Beograd: Clio, 2004.

Simić, Marina. „Displaying Nationality as Traditional Culture in the Belgrade Ethnographic Museum: Exploration of a Museum Modernity Practice.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 54 (2006): 305–318.

Simić, Marina. „Muzealizacija socijalističkog nasleđa: preliminarna antropološka analiza Muzeja istorije Jugoslavije.“ *Genero: časopis za feminističku teoriju*, br. 21 (2017a): 117–135.

Симић, Марина. „Антрополошко проучавање државе: поглед на постсоцијализам.“ *Гласник Етнографског института САНУ* (2017b): 15–29.

Simić, Marina. „Social Construction of (Post)Postsocialist Reality: Ethnographic Research into the Everyday.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 67, br. 1 (2019): 121–134.

Simić, Marina. „Kultura kao politika: ili ‘ono što je lepo u vezi s kulturom je da je svako ima’.“ U *Kultura, rod, građanski status*, ur.: Daša Duhaček i Katarina Lončarević, 70–81. Beograd: Fakultet političkih nauka, Centar za studije roda i politike, 2012.

Smit, Antoni D. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1998.

Spasić, Ivana. „Društvena konstrukcija stvarnosti i konstrukcionizam: nesporazum koji to (možda) nije.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 67, br. 1 (2019): 15–31.

Spasić, Ivana. „Kultura.“ U *Kritički pojmovnik civilnog društva 2*, uredio Aleksandar Molnar, 7–49. Beograd: Grupa 484, 2004.

Spasić, Ivana, i Nikola Beljinac. „Da li je za etnokulturnu pravdu neophodna liberalna država? Osvrt na (post)jugoslovensko iskustvo.“ *Politički život: časopis za analizu politike*, br. 24 (2023): 7–25.

Smith, Anthony D. *Nacionalni identitet*. Beograd: Clio, 1991.

Stojnov, Dušan. „Konstruktivistički pogled na svet: Predstavljanje jedne paradigme.“ *Psihologija* 34, br. 1–2 (2001): 9–48.

Stojković, Branimir. *Identitet i komunikacija*. Beograd: Čigoja, 2002.

Stojković, Branimir. „Mreže identiteta.“ *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, br. 3 (2009).

Shore, Cris, i Susan Wright, eds. *Anthropology of Policy: Critical Perspectives on Governance and Power*. London and New York: Routledge, 1997.

Thomas, Nicholas. „The Museum as Method.“ *Museum Anthropology* 33, br. 1 (2010): 6–10.

Taylor, Charles. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994.

Urošević, Milan. „Teorija i istorija ‘upravljaštva’ i upravljačkih režima u radu Mišela Fukoa.“ *Etnoantropološki problemi*, 19 (3), 2024, 921–942.

Фуко, Мишел. *Надзирати и кажњавати: рођење затвора*. Београд: Просвета, 1997.

Foucault, Michel. *The Archaeology of Knowledge*. London: Routledge, 1969.

Foucault, Michel. *The History of Sexuality, Vol. 1: An Introduction*. London: Penguin, 1976.

Hall, Stuart. „The Spectacle of the Other.“ U *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, uredio Stuart Hall, 13–74. London: Sage/Open University, 1997.

Hall, Stuart. „Kome treba identitet.“ *Reč* 64, br. 10 (2001): 215–233.

Harris, Scott R. *What Is Constructionism? Navigating Its Use in Sociology*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2010.

Halpern, Katrin, i Žan-Klod Ruano Bolbaran. *Identitet(i), pojedinac, grupa, društvo*. Beograd: Clio, 2009.

Hetherington, Kevin. „Foucault and the Museum.“ In *The International Handbooks of Museum Studies: Museum Theory*, ed. Andrea Witcomb i Kylie Message, 21–40. First edition. London: Wiley-Blackwell, 2015.

Hooper-Greenhill, Eileen. *Museums and the Shaping of Knowledge*. London: Routledge, 1992.

Council of Europe. *White Paper on Intercultural Dialogue: Living Together As Equals in Dignity*. Strasbourg: Council of Europe, 2008.

Crooke, Elizabeth. *Museums and Community: Ideas, Issues and Challenges*. London and New York: Routledge, 2007.

Šuvaković, Miško, i Dragomir Ugren, ur. *Evropski konteksti savremene umetnosti u Vojvodini u XX veku: Zbornik*. Novi Sad: Muzej savremene umetnosti Vojvodine, 2008.

Watson, Sheila, ed. *Museums and Their Communities*. London and New York: Routledge, 2007.

Walsh, Kevin. *The Representation of the Past: Museums and Heritage in the Post-Modern World*. London: Routledge, 1992.

Wedel, Janine R., Cris Shore, Gregory Feldman i Stacy Lathrop. „Toward an Anthropology of Public Policy.“ *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 600 (2005): 30–51.

Wimmer, Andreas. „Elementary Strategies of Ethnic Boundary Making.“ *Ethnic and Racial Studies* 31, br. 6 (2008): 1025–1055.

Wright, Susan. „The Politicization of ‘Culture’.“ *Anthropology Today* 14, br. 1 (1998): 7–15.

Прилог 2: Биографија

Јелена Михајлов је консултанткиња и независна истраживачица. Основне студије Историје уметности завршила је на Филозофском факултету Универзитета у Београду, а мастер студије на Факултету политичких наука, на смеру Теорија културе, где је 2010. године одбранила мастер рад „Регионална културна сарадња у Југоисточној Европи“ код проф. др Бранимира Стојковића. Њена истраживачка интересовања усмерена су на политичку и културну динамику националних мањина, са посебним фокусом на формирање идентитета и међуетничке односе у постконфликтним друштвима. У оквиру ове области посебно је заинтересована за процесе музеализације постконфликтног наслеђа и положај „нових“ мањина у промењеним друштвеним околностима.

Као сарадница Европског центра за мањинска питања (ЕСМП), истраживачког института са седиштем у Фленсбургу (Немачка), од 2023. године била је задужена за координацију активности на пројекту у области мањинских права у Србији, уз учешће у истраживањима усмереним на праксе у области мањинских права и међуетничких односа у Србији, као и на приступе заштити мањинских права у немачко-данској пограничној регији. Током 2024. године реализовала је истраживачки пројекат подржан од стране УНЕСКО у Данској, који се бавио разумевањем начина на који се музеји баве прошлим конфликтима кроз поставке и изложбе, као и начинима на које се конфликтне историје интерпретирају и укључују у музејске наративе, са фокусом на немачку мањину у овој пограничној регији.

Од 2010. године учествовала је на бројним конференцијама, округлим столовима и обукама из области културе, мањинских права, демократије и односа у региону Југоисточне Европе, са фокусом на државе бивше Југославије, укључујући: „Мостови сарадње – хрватско-српски односи у светлу 150 година од рођења Светозара Прибићевића“ (Двор, Хрватска, 15–16. октобар 2025), Међународни научни скуп „Хрватско-српски односи“ (Голубић, Хрватска, 22–26. август 2025), Federal Union of European Nationalities: FUEN WB Network Meeting „Approaches to Addressing Hate Speech Against Minorities in the Western Balkans“ (Скопље, Северна Македонија, 6–8. март 2025); „The III European Forum ‘Diversity and Cooperation’“, пројекат Federal Agency for Civic Education и MitOst e.V. (Немачка, Пољска, Азербејџан, октобар 2017 – фебруар 2018)” и други. Ауторка је и коауторка више радова из области културе, мањинских политика и регионалне сарадње. Од 2010. године је активна у цивилном сектору у областима културе и регионалне сарадње.

Прилог 3: Библиографија

- **Академске публикациије**

Михајлов Ј., приказ књиге „Глобални екран: Од филма до смартфона”, Жил Липовецки и Жан Сероа, Часопис за управљање комуницирањем – *СМ*, вол. 8, бр. 27, 2013, стр. 185–190. М52

Михајлов Ј., „Гризелда Полок – пројекат феминистичког преиспитивања историје уметности”, *Култура*, бр. 136, 2012, стр. 146–162. М51

Михајлов Ј., „Регионална културна сарадња у Југоисточној Европи”, *Култура*, бр. 127, 2010, стр. 309–335. М52

Михајлов Ј., „О политици афирмативне акције”, *Теме*, Ниш, бр. 2, 2009, стр. 639–662. М24

- **Анализе јавних политика**

Ђорђевић, Љ., Михајлов, Ј., „Савети за међуетничке односе: изазови и могућности за ревитализацију”, European Centre for Minority Issues (ECMI), мај 2025.

Михајлов, Ј., „Спровођење мањинских јавних (културних) политика кроз праксе институција културе у Војводини”, пројекат „Дијалог за промене: подршка реформама кроз сарадњу организација цивилног друштва и јавних власти”, Београдска отворена школа (БОШ), јун 2022.